

SOSIAALIOIKEUS

SOSIAALIOIKEUS

Kaarlo Tuori

Toomas Kotkas

ALMA TALENT - Helsinki 2023

6., uudistettu painos

Copyright © 2023 Alma Talent Oy ja tekijät
Yhteistyössä Juristiliiton Kustannus

Kansi: Outi Pallari
Taitto: Aste Helsinki Oy

ISBN 978-952-14-4601-6
ISBN 978-952-14-4603-0 (verkkokirja)

Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2023

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Esipuhe

Sosiaalioikeus-kirjan edellisestä painoksesta (2016) on ehtinyt vierähtää jo useampi vuosi. Osasyynä uuden painoksen viipymiseen on ollut sote-uudistus, jonka toteuttaminen venyi lopulta useamman vaalikauden mittaiseksi hankkeeksi. Sosiaali- ja terveydenhuollon uuteen järjestämis- ja rahoitusmalliin siirryttiin vihdoinkin vuoden 2023 alusta. Uudistuksen myötä saatiin liuta kokonaan uusia lakeja, kuten hyvinvointialuelaki (611/2021), sote-järjestämislaki (612/2021) ja sote-rahoituslaki (617/2021). Sote-uudistuksen seurauksena myös sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnasta annettiin uusi sote-valvontalaki (741/2023), joka tulee voimaan vuoden 2024 alusta.

Edellisen painoksen jälkeen sosiaaliturvalainsäädäntöä on uudistettu myös muilta osin. Vuoden 2017 alusta perustoimeentulotuen myöntäminen annettiin Kansaneläkelaitoksen tehtäväksi. EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen voimaantulon vuoksi kansallista tietosuoja-lainsäädäntöä on uudistettu muun muassa uudella sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietolailla (703/2023), joka tulee niin ikään voimaan 1.1.2024.

Eduskunta ehti myös hyväksyä uuden vammaispalvelulain (675/2023), jonka piti alun perin tulla voimaan 1.10.2023. Tuon lain voimaantuloa kuitenkin lykättiin vuoden 2025 alkuun. Tässä painoksessa vammaispalvelulainsäädäntöä – mukaan lukien kehitysvammaisten erityishuoltoa koskeva sääntely – on tarkasteltu sellaisena, kuin sen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2025 alusta. Mikäli lukija haluaa perehtyä vanhan vammaispalvelulain (380/1987) sisältöön, tulee hänen turvautua kirjan edelliseen painokseen.

Kirjan uuden painoksen rakennetta on muutettu edelliseen painokseen verrattuna siten, että sosiaalioikeudellisen sääntelyn historiaa koskeva luku on siirretty kirjan toiseksi luvuksi.

Haluun kiittää *Susanna Lindroos-Hovinheimoa* kirjan XI luvun käsikirjoitusta koskevista kommentteista sekä *Liisa Niemistä*, *Anna-Kaisa Tuovista* ja *Heidi Vanjusovia* kirjan päivitystarpeita koskevista huomioista. Kiitos myös *Aino Rauniolle* erinomaisesta kustannustoimitustyöstä.

Kirjoittajien sidonnaisuuksista on syytä mainita, että useat tässä teoksessa analysoidut perustuslakivaliokunnan lausunnot koskevat hallituksen esityksiä, joista valiokunta on kuullut jompaakumpaa kirjoittajaa. Lisäksi *Toomas Kotkas* on ollut korkeimmassa hallinto-oikeudessa tekemässä yksittäisiä päätöksiä, joita teoksessa selostetaan.

Tämän painoksen päivitystyöstä on vastannut *Toomas Kotkas* yksin. Painos sisältää kuitenkin edelleen huomattavassa määrin *Kaarlo Tuorin* alkuperäistä tekstiä, ja myös kirjan systematiikka noudattaa hänen alkuperäistä näkemystään.

Helsingissä 9.10.2023

Toomas Kotkas

Sisällys pääpiirteissään

I	SOSIAALIOIKEUDEN ALA	1
1	Sosiaalioikeus erityisenä oikeudenalana	1
2	Sosiaalioikeus ja sosiaalipolitiikka	9
3	Sosiaalioikeuden aineellinen lainsäädäntö	18
II	SOSIAALIOIKEUDEN HISTORIALLINEN KEHITYS	33
1	Hyvinvointivaltio	33
2	Suomen sosiaalioikeuden kehitys	43
III	SOSIAALITURVAN HALLINTO- JA TOIMEENPANO- ORGANISAATIO	89
1	Sosiaali- ja terveydenhuolto	91
2	Toimeentuloturva	127
IV	SOSIAALIOIKEUDEN LÄHTEET	137
1	Oikeuslähdeoppi sosiaalioikeudessa	137
2	Kansallinen lainsäädäntö	144
3	Kansainväliset sopimukset	150
4	EU-oikeus	154
5	Hallinnon virallislähteet	158
V	SOSIAALIOIKEUDEN OIKEUSPERIAATTEET	183
1	Säännöt, periaatteet ja tavoitteet	183
2	Yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet	185
3	Sosiaalioikeuden periaatteiden tasot ja lähteet	194
4	Sosiaalihuollon oikeusperiaatteet	200
5	Terveydenhuollon oikeusperiaatteet	215
6	Toimeentuloturvan oikeusperiaatteet	219

VI SOSIAALISET OIKEUDET	221
1 Sosiaalisten oikeuksien käsite ja perustelut	221
2 Sosiaaliset ihmisoikeudet	229
3 Perustuslain takaamat sosiaaliset oikeudet	247
4 Tavalliseen lainsäädäntöön perustuvat sosiaaliset oikeudet	313
5 Sosiaalisten oikeuksien henkilöllinen ulottuvuus	377
VII ETUUSASIOIDEN KÄSITTELYSSÄ NOUDATETTAVA MENETTELY	381
1 Hallintolain soveltaminen	381
2 Asian vireillepano	386
3 Asian käsittely	401
4 Päätös sekä sen tiedoksianto ja täytäntöönpano	420
VIII MUUTOKSENHAKU ETUUSPÄÄTÖKSIIN JA PÄÄTÖSTEN PYSYVYYS	431
1 Sosiaali- ja terveydenhuollon säännönmukainen muutoksenhakujärjestelmä	431
2 Toimeentuloturvan säännönmukainen muutoksenhakujärjestelmä	451
3 Lainvoimaisten päätösten oikaiseminen ja asian uudelleen käsittely	463
4 Hallintoriita- ja vahingonkorvausmenettelyt	482
IX AIHEETTOMASTI MAKSETTUJEN ETUUKSIEN TAKAISINPERINTÄ	487
1 Takaisinperintä- ja takaisinmaksuvelvollisuus	487
2 Takaisinperinnästä luopuminen	497
3 Takaisinperinnässä noudatettava menettely	505
X TAHDOSTA RIIPPUMATTOMAT TOIMENPITEET	515
1 Itsemääräämisen periaate	515
2 Tietoon perustuvan suostumuksen periaate terveydenhuollossa	527
3 Itsemääräämisperiaate sosiaalihuollossa	551
4 Tahdosta riippumaton psykiatrinen hoito	562
5 Tartuntatautien vastustaminen	589

6	Tahdosta riippumaton päihdehuolto	602
7	Tahdosta riippumaton kehitysvammaisten erityishuolto	607
8	Tahdosta riippumaton lastensuojelu	613
9	Laitoksissa olevien asema	656
10	Muutoksenhaku	718
XI	TIETOSUOJA JA SALASSAPITO	743
1	Asianosaisen ja asiakkaan henkilötietojen suojaaminen	743
2	Tietosuojaa koskeva sääntelykokonaisuus	746
3	Sosiaali- ja terveydenhuollon luottamuksellisuus	759
4	Salassapitovelvollisuus	762
5	Asianosaisen ja asiakkaan oikeus saada tietoja	772
6	Salassa pidettävien tietojen antaminen muille kuin asianosaiselle ja asiakkaalle	786
7	Seuraamukset salassapitovelvollisuuden rikkomisesta	815
XII	SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄN VALVONTA	817
1	Valvonnan muodot	817
2	Sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta	819
3	Sosiaaliturvalaitosten valvonta	836
4	Hallintokantelu ja muistutus	838
5	Kuluttajansuoja ja sopimusoikeus	847
6	Ihmisoikeussopimukseen perustuva valvonta	849

Sisällys

ESIPUHE	V
SISÄLLYS PÄÄPIIRTEISSÄÄN	VII
SISÄLLYS	XI
LYHENTEITÄ	XXIX
I SOSIAALIOIKEUDEN ALA	1
1 Sosiaalioikeus erityisenä oikeudenalana	1
Oikeusjärjestyksen jakautuminen oikeudenaloiksi	1
Sosiaalioikeuden määrittely	2
Sosiaalioikeus oikeusjärjestyksen kokonaisuudessa	4
Sosiaalioikeuden erityispiirteitä	7
2 Sosiaalioikeus ja sosiaalipolitiikka	9
Sosiaalioikeus sosiaalipolitiikan välineenä	9
Sosiaalioikeuden tehtävät sosiaalipolitiikassa	11
Normiluokitus	14
Sosiaalioikeuden keinot	16
3 Sosiaalioikeuden aineellinen lainsäädäntö	18
3.1 Toimeentuloturva	19
Sosiaalivakuutukseen luetut etuudet	19
Sosiaaliavustukseen luetut etuudet	25
Sosiaalivakuutuksen ja sosiaaliavustuksen erosta luopuminen ..	27
3.2 Sosiaalihuolto	27
3.3 Terveysturva	30
II SOSIAALIOIKEUDEN HISTORIALLINEN KEHITYS	33
1 Hyvinvointivaltio	33
1.1 Hyvinvointivaltio ja sen tyypit	33
Mitä hyvinvointivaltio on?	33

	Hyvinvointivaltion tyypit	36
	Hyvinvointivaltiotyypittelyjen kritiikkiä	39
1.2	Hyvinvointivaltion kehityksen taustatekijät	41
2	Suomen sosiaaioikeuden kehitys	43
2.1	Taustaksi	43
2.2	Itsenäistymistä ja kansalaissotaa edeltänyt aika: vaivaishoito ja työväenkysymys	44
	Vaivaishoito	44
	Tapaturmavakuutus	48
2.3	Maailmansotien välinen aika: yhteiskunnallinen huolto	49
	Huoltolainsäädännön uudistaminen	49
	Kansanvakuutuksen ja sosiaaliavustuksen ensiaskeleet	56
2.4	Toisen maailmansodan jälkeinen aika: institutionaalisen hyvinvointivaltion synty	58
	Yhteiskunnan muutokset	58
	Perhepoliittiset sosiaaliavustukset	62
	Sosiaalivakuutusjärjestelmien rakentaminen	63
	Julkisten palvelujen kehittäminen	67
2.5	Uusi vuosituhat: hyvinvointivaltio globalistuvassa toimintaympäristössä	74
	Lama ja leikkaukset	74
	Euroopan unionin jäsenyys	76
	Talouden kansainvälistyminen	80
	Palkkatyön yhteiskunnan horjuminen	80
	Ikä- ja ammattirakenteen muutokset	82
	Yksilöllistyminen ja arvopluralismi	83
	Globaalit riskit	84
	Sosiaaliturvajärjestelmän uudistushankkeet	85
III	SOSIAALITURVAN HALLINTO- JA TOIMEENPANO- ORGANISAATIO	89
1	Sosiaali- ja terveydenhuolto	91
1.1	Sosiaalihuolto	91
	Keskus- ja aluehallinto	91
	Hyvinvointialueiden ja Helsingin kaupungin tehtävät sosiaalihuollossa	93
	Hyvinvointialueiden ja Helsingin kaupungin sosiaalihuollon toimeenpano-organisaatio	94
	Päätöksenteko sosiaalihuollossa	96

	Hyvinvointialueiden yhteistoiminta sosiaalihuollossa ja palvelujen tuottamistavat	97
1.2	Terveydenhuolto	100
	Keskus- ja aluehallinto	101
	Hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän tehtävät terveydenhuollossa	103
	Terveydenhuollon toimeenpano-organisaatio	
	Uudenmaan ulkopuolisilla hyvinvointialueilla	104
	Terveydenhuollon toimeenpano-organisaatio	
	Uudellamaalla	105
	Päätöksenteko terveydenhuollossa	106
	Hyvinvointialueiden yhteistoiminta terveydenhuollossa ja palvelujen tuottamistavat	107
1.3	Järjestämis- ja kustannusvastuun jakautuminen hyvinvointialueiden välillä	110
	Asumisperiaate	110
	Oleskeluperiaate sosiaalihuollossa	115
	Lastensuojelulain järjestämis- ja kustannusvastuun erityissäännökset	117
	Oleskeluperiaate terveydenhuollossa	120
1.4	Yksityiset palvelujen tuottajat sosiaali- ja terveydenhuollossa	122
	Perustuslain säännös	122
	Palvelujen järjestäminen ja tuottaminen	123
	Palvelusetelit	125
2	Toimeentuloturva	127
2.1	Kansaneläkelaitos	127
	Kansaneläkelaitoksen hoitamat etuudet	127
	Keskushallinto	128
	Paikallishallinto	128
2.2	Ansioperusteinen eläkevakuutus	129
	Työeläkkeet	129
	Muut yksityisten alojen ansioläkkeet	131
	Julkisten alojen eläkejärjestelmät	131
	Eläkehakemuksen ratkaiseva eläkelaitos	132
2.3	Muu toimeentuloturva	133
	Tapaturmavakuutus	133
	Työttömyysvakuutus	133
	Liikenne- ja potilasvakuutus sekä rikosvahinkojen korvaaminen	134

IV	SOSIAALIOIKEUDEN LÄHTEET	137
1	Oikeuslähdeoppi sosiaali oikeudessa	137
	Oikeuslähteet erilaisessa päätöksenteossa	137
	Oikeuslähteiden luokittelu	141
2	Kansallinen lainsäädäntö	144
	Hallinnon lainalaisuus	144
	Perustuslain säännökset	145
	Yleinen hallinto-oikeudellinen lainsäädäntö	146
	Normiristiriitojen ratkaiseminen	146
3	Kansainväliset sopimukset	150
	Sopimusten hyväksyminen ja voimaansaattaminen	150
	Ihmisoikeussopimukset	151
	Sosiaaliturvasopimukset	152
4	EU-oikeus	154
5	Hallinnon virallislähteet	158
5.1	Viranomaisten norminantovalta	158
5.2	Valtion viranomaisten norminanto sosiaali- ja terveydenhuollossa	162
	Suunnittelu- ja rahoitusjärjestelmä	162
	Muu toimintapolitiikan ohjaus	165
	Yksilölliset hallintopäätökset	166
5.3	Hyvinvointialueiden sisäinen norminanto sosiaali- ja terveydenhuollossa	168
	Hyvinvointialueen talousarvio	168
	Hyvinvointialueiden soveltamisohjeet sosiaalihuollossa	169
	Soveltamisohjeet terveydenhuollossa	174
5.4	Viranomaisnormit toimeentuloturvasa.	176
	Kansaneläkelaitokselle annettavat normit	176
	Kansaneläkelaitoksen sisäiset normit	178
	Ansioerusteinen toimeentuloturva	180
V	SOSIAALIOIKEUDEN OIKEUSPERIAATTEET	183
1	Säännöt, periaatteet ja tavoitteet	183
2	Yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet	185
	Periaatteiden oikeusperusta ja sisältö	185
	Periaatteiden merkitys sosiaali oikeudessa	188
3	Sosiaali oikeuden periaatteiden tasot ja lähteet	194
	Tavoite- ja periaatetasot	194
	Tavoitteiden ja periaatteiden lähteet	197

4	Sosiaalihuollon oikeusperiaatteet	200
	Sosiaalihuollon periaatekomitea	200
	Periaatteiden ryhmittely	202
	Laajentavan tulkinnan kieltö	203
	Myönteisen tulkinnan ensisijaisuus	204
	Tarveperiaate	205
	Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen	208
	Integriteettiperiaate	208
	Yleisten sosiaalipalvelujen ensisijaisuus	212
	Omatoimisuuden edistäminen	212
	Ryhmätason osallistuminen ja vaikuttaminen	213
	Luottamuksellisuus	214
5	Terveydenhuollon oikeusperiaatteet	215
6	Toimentuloturvan oikeusperiaatteet	219
VI	SOSIAALISET OIKEUDET	221
1	Sosiaalisten oikeuksien käsite ja perustelut	221
	Julkiseen valtaan kohdistuvat oikeudet	221
	Sosiaalisten oikeuksien ryhmittely	222
	Sosiaalisten oikeuksien perustelut	224
2	Sosiaaliset ihmisoikeudet	229
2.1	Vapausoikeuspainotteiset ja TSS-oikeuspainotteiset sopimukset	229
2.2	KP-sopimuksen ja Euroopan ihmisoikeus- sopimuksen merkitys sosiaalisille oikeuksille	231
2.3	TSS-sopimus ja Euroopan sosiaalinen peruskirja	234
	Sopimusten mainitsemat oikeudet	234
	TSS-oikeusmääräysten oikeusvaikutukset	236
2.4	Muita ihmisoikeussopimuksia	245
3	Perustuslain takaamat sosiaaliset oikeudet	247
3.1	Perusoikeusuudistus	247
	TSS-oikeudet vuoden 1919 hallitusmuodossa ja lepäämäänjättämislauseke	247
	Perustuslain takaamat TSS-oikeudet	248
	Yhdenvertaisuus	249
	Oikeusturvan ja hyvän hallinnon takeet	253
3.2	Sosiaalisten perusoikeuksien oikeusvaikutukset	256
	Subjektiiiviset oikeudet	256
	Syrjäyttävä ja tulkintavaikutus	257

	Toimeksiantovaikutus	258
	Heikennyskieltovaikutus	260
	Lailla säätämisen vaatimus	262
	Sosiaalisten perusoikeuksien subjektit	263
3.3	Hyvinvointialueiden asema sosiaalisten perusoikeuksien toteuttamisessa	264
	Sosiaalisten oikeuksien velvoittama julkinen valta	264
	Lailla säätämisen vaatimus	266
	Voimavarojen turvaaminen	268
	Hyvinvointialueisiin kohdistuvat oikeusvaikutukset	269
3.4	Oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon	271
	Subjekttiivinen oikeus	271
	Yhteys ihmisoikeussopimuksiin	271
	Lailla annettavat säännökset	272
	Oikeuden viimesijaisuus	272
	Oikeuden sisältö – eksistenssiminimistä sosiaaliseen minimiin	274
	Välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon taso – kaikille sama?	277
3.5	Perustoimeentulon turva	281
	Oikeuden luonne	281
	Perustoimeentulon turvaa edellyttävät tilanteet	282
	Tarveharkinnan mahdollisuus	284
	Etuuksien muut saamisedellytykset	286
	Vastasuoritusten laiminlyönnistä aiheutuvat sanktiot	291
	Perustoimeentuloa turvaavien etuuksien taso	293
3.6	Sosiaalisten etuuksien omaisuudensuoja	296
	Yleisiä näkökohtia	296
	Eräntyneet etuudet	298
	Lainvoimaisella päätöksellä myönnetty etuudet	298
	Eläketapahtuman merkitys	299
	Ansiosidonnaiset etuudet, joita ei vielä ole myönnetty eikä niihin oikeuttavaa eläketapahtumaakaan ole tapahtunut	300
	Muut heikentävät muutokset ansiosidonnaisiin etuusjärjestelmiin	301
	Lisäeläketurva	303
3.7	Sosiaali- ja terveyspalvelut, väestön terveyden edistäminen sekä lapsiperheiden tuki	303
	Toimeksiantojen luonne	303
	Sosiaali- ja terveyspalvelut	304
	Väestön terveyden edistäminen	305

	Lapsiperheiden tukeminen	307
	Tukitoimien taso	309
3.8	Oikeus asuntoon	310
	Toimeksiannon luonne	310
	Säännöksen tulkintavaikutus	311
	Oikeuden toteutuminen	312
4	Tavalliseen lainsäädäntöön perustuvat	
	sosiaaliset oikeudet	313
4.1	Sosiaalisten etuuksien luokittelu	313
	Subjekttiivisen oikeuden käsite	313
	Etuuksien luokittelu	314
4.2	Sosiaalihuollon etuuksien ja niitä koskevan	
	päätöksenteon luonne	318
	Subjekttiiviset oikeudet ja määrärahasidonnaisuus	318
	Määrärahasidonnaisuuden merkitys	319
	Päätöksenteko määrärahasidonnaisista etuuksista	322
	Tarveperiaate määrärahasidonnaisissa etuuksissa	324
	Tulorajat määrärahasidonnaisissa etuuksissa	325
	Hyvinvointialueen vapaaehtoisesti järjestämät etuudet	326
4.3	Toimeentulotuki	327
	Toimeentulotuen viimesijaisuus	327
	Tuen rakenne ja määräytyminen	331
4.4	Yleiset sosiaalipalvelut	335
4.5	Lasten päivähoito eli varhaiskasvatus	343
4.6	Lastensuojelu	347
4.7	Vammaispalvelut	349
	Vammaispalvelulain henkilöllinen soveltamisala ja	
	lain toissijaisuus	349
	Etuuksien ryhmittely	352
4.8	Kehitysvammaisten erityishuolto	355
	Kehitysvammalain henkilöllinen soveltamisala ja lain	
	toissijaisuus	355
	Erityishuollon sisältö ja oikeus palveluihin	356
4.9	Päihde- ja riippuvuushuolto	359
4.10	Terveydenhuolto	363
	Kiireellinen ja ei-kiireellinen hoito	363
	Mielenterveyspalvelut	371
	Työterveyshuolto	373
4.11	Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut	373

5 Sosiaalisten oikeuksien henkilöllinen ulottuvuus	377
Erityiset ja yleiset edellytykset	377
Ihmisoikeudet	378
Perusoikeudet	378
Tavalliseen lainsäädäntöön perustuvat sosiaaliset oikeudet	379

VII ETUUSASIOIDEN KÄSITTELYSSÄ NOUDATETTAVA

MENETTELY	381
1 Hallintolain soveltaminen	381
Menettelysäännösten merkitys	381
Hallintolain soveltamisala	382
2 Asian vireillepano	386
Puhevallan käyttäminen	386
Puhevalta perhekohtaisissa etuuksissa	388
Muun kuin asianosaisen vireillepano	388
Asiamies ja avustaja	390
Viranomaisen neuvonta- ja tiedotusvelvollisuus	391
Vireillepanotapa	393
Vireillepanossa käytettävä kieli	394
Oikea viranomainen ja määräajat	397
Asiakirjan siirtäminen	398
Hakemuksen täydentäminen	399
Käsittelyvelvollisuus	400
3 Asian käsittely	401
Asianosaisen selvittämisvelvollisuus	401
Sosiaaliturvalainsäädännön erityissäännöksiä	402
Lääkärintutkimukset	404
Viranomaisen selvittämisvelvollisuus	405
Oikeus saada tietoja muilta kuin asianosaiselta	406
Sosiaalihuollon viranomaisten tietojensaantioikeus	407
Kansaneläkelaitoksen tietojensaantioikeus	410
Muiden sosiaaliturvalaitosten oikeus saada tietoja	413
Erityiset selvityskkeinot	414
Yhdessä käsiteltävät hakemukset	416
Asianosaisen kuuleminen	416
Esteellisyys	417
4 Päätös sekä sen tiedoksianto ja täytäntöönpano	420
Päätöksen sisältö	420
Päätöksen perusteleminen	422
Automaattinen päätöksenteko	423
Muutoksenhakuosoitus	425
Päätöksen kieli	426

Päätöksen tiedoksianto	427
Päätöksen täytäntöönpano	429

VIII MUUTOKSENHAKU ETUUSPÄÄTÖKSIIN JA

PÄÄTÖSTEN PYSYVYYS 431

1 Sosiaali- ja terveydenhuollon säännönmukainen muutoksenhakujärjestelmä	431
1.1 Yleistä	431
1.2 Hyvinvointialueiden ja Helsingin kaupungin sosiaalihuolto	432
Hallintovalitus sekä aluevalitus ja kunnallisvalitus	432
Sosiaalihuoltolain muutoksenhakusäännökset	433
Erityislakien muutoksenhakusäännökset	436
Muutoksenhaku asiakasmaksuja koskeviin päätöksiin	438
Yksilöllisiä etuuspäätöksiä koskevat valitukset hallintovalituksina	438
Muutoksenhaun vaikutus päätösten täytäntöönpanoon	442
Aluevalitus sosiaalihuollossa	443
1.3 Hyvinvointialueiden, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän terveydenhuolto	445
Yleistä	445
Päätökset hoitoon ottamisesta	445
Päätökset yksittäisistä hoitotoimenpiteistä	450
Päätökset tahdonvastaisesta psykiatrisesta hoidosta	450
Päätökset asiakasmaksuista	451
Toimintapolitiikkaa koskevat päätökset	451
2 Toimeentuloturvan säännönmukainen muutoksenhakujärjestelmä	451
Muutoksenhakusäännösten uudistaminen	451
Muutoksenhakutiet	453
Muutoksenhakuelimet	456
Valitusoikeus	458
Myöhästyneen valituksen käsitteleminen	459
Muutoksenhaun vaikutus päätösten täytäntöönpanoon	460
Valitukseen liittyvä oikaisumenettely	460
Muu asian käsittelyssä noudatettava menettely	462
3 Lainvoimaisten päätösten oikaiseminen ja asian uudelleen käsittely	463
3.1 Hallinto-oikeuden oikeusvoimaoppi	463

3.2	Olosuhteiden muuttuminen etuuspäätöksen jälkeen	465
	Säännökset etuuden maksamisen keskeyttämisestä	465
	Säännökset etuuden saajan ilmoitusvelvollisuudesta	466
	Sääntelemättömät tilanteet	467
3.3	Virheellisen päätöksen korjaaminen, purkaminen ja poistaminen sekä asian uudelleen käsittely	469
	Päätöksen korjaaminen	469
	Päätöksen purkaminen hallintoprosessilain nojalla	472
	Päätöksen poistaminen erityissäännösten nojalla	473
	Asian muu uudelleen käsittely	477
	Perustevalitus	479
3.4	Hyvinvointialueiden normeihin perustuvien etuuspäätösten pysyvyys	480
4	Hallintoriita- ja vahingonkorvausmenettelyt	482

IX AIHEETTOMASTI MAKSETTUJEN ETUUKSIEN

	TAKAISINPERINTÄ	487
1	Takaisinperintä- ja takaisinmaksuvelvollisuus	487
	Takaisinperintätilanteet	487
	Takaisinperinnän sääntely	488
	Edellytykset aiheettoman suorituksen takaisinperinnälle	490
	Toimeentulotuen takaisinperintä	492
	Vahingonkorvaus takaisinperinnän vaihtoehtona	496
2	Takaisinperinnästä luopuminen	497
2.1	Takaisinperinnästä luopumisen sääntely	497
	Takaisinperinnästä luopumisen edellytykset	497
	Toimeentulotuen takaisinperinnän rajoitukset	498
	Kohtuusperiaate	499
2.2	Kohtuusarviointi	500
	Kohtuusarviointiin vaikuttavat näkökohdat	500
	Etuuden myöntämis- ja maksamistilanteen olosuhteet	501
	Takaisinperintätilanteen olosuhteet	503
	Muut näkökohdat	503
	Kokonaisarviointi	504
3	Takaisinperinnässä noudatettava menettely	505
3.1	Takaisinperintäpäätöstä edeltävät toimenpiteet	505
3.2	Takaisinperintäpäätös	505

3.3	Takaisinperintäpäätöksen täytäntöönpano	509
	Takaisinperinnän kohdentaminen	509
	Suojasäännökset	511
	Kuittaus	511
	Kohtuusperiaatteen merkitys	513
X	TAHDOSTA RIIPPUMATTOMAT TOIMENPITEET	515
1	Itsemääräämisen periaate	515
	Vaihtoehtoiset lähtökohdat	515
	Perusoikeudet ja ihmisoikeudet	516
	Itsemääräämisperiaate suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa	518
	Oikeudellisten näkökohtien asema	522
	Hallintolain merkitys	523
	Tarkastelun jäsentäminen	526
2	Tietoon perustuvan suostumuksen periaate terveydenhuollossa	527
	Suostumusvaatimus ennen potilaslakia	527
	Potilaslain soveltamisala	528
	Tietoon perustuvan suostumuksen periaate	531
	Alaikäiset potilaat	535
	Suostumuksen antamiseen kykenemättömät täysi-ikäiset	542
	Kiireelliset tilanteet	544
	Poikkeukset suostumusperiaatteesta	545
	Suostumuksen muoto	546
	Opetuspotilaat	547
	Lääketieteellinen tutkimus ja kliininen lääketutkimus	547
3	Itsemääräämisperiaate sosiaalihuollossa	551
	Asiakaslain soveltamisala	551
	Tietojen antaminen	552
	Palvelu- ja hoitosuunnitelma	553
	Päätös tai sopimus	555
	Alaikäiset asiakkaat	555
	Itsemääräämisosoikeuden käyttäminen vajaakykyisen täysi-ikäisen puolesta	559
	Hallintolain merkitys	560
	Eryityssäännökset itsemääräämisosoikeudesta	560
4	Tahdosta riippumaton psykiatrinen hoito	562
	Lainsäädännön kehitys	562
	Hoitoon määräämisen edellytykset	563
	Hoitoon määräämismenettelyn vaiheet	565
	Muut menettelyä koskevat oikeusturvatakeet	570

	Hoidon kesto ja sen jatkaminen	571
	Vapaaehtoiset potilaat	574
	Alaikäiset potilaat	575
	Täysi-ikäisten potilaiden puhevallan käyttö	578
	Oikeuspsykiatriset potilaat	580
	Rangaistukseen tuomitsematta jätetyn hoitoseuraamuksen kansainvälinen täytäntöönpano	586
5	Tartuntatautien vastustaminen	589
	Lähtökohtia	589
	Tartuntatautien luokitus	590
	Yleisluonteiset tartunnan leviämistä rajoittavat toimenpiteet	593
	Pakolliset terveystarkastukset	595
	Määräys jättäytyä pois työstä, varhaiskasvatuksesta ja oppilaitoksesta	596
	Karanteeni ja eristäminen	597
	Pakollinen rokotus	600
	Tartuntatautipäiväraha ja korvaukset	601
6	Tahdosta riippumaton päihdehuolto	602
	Hoidoideologian muutos	602
	Tahdonvastaisen päihdehuollon edellytykset	603
	Alaikäiset päihdeongelmaiset	606
7	Tahdosta riippumaton kehitysvammaisten erityishuolto	607
	Tahdosta riippumattomaan erityishuoltoon määräämisen edellytykset ja menettely	607
	Tahdosta riippumattoman erityishuollon jatkaminen ja lopettaminen	611
	Rikoksesta syytetyt ja rangaistukseen tuomitsematta jätetyt kehitysvammaiset	612
8	Tahdosta riippumaton lastensuojelu	613
	Lastensuojelulainsäädännön kehitys	613
	Lapsen etu ja puhevallan käyttäminen	615
	Lastensuojelutoimenpiteet sekä lastensuojeluasian vireilletulo ja asiakkuuden alkaminen	619
	Lapsen tutkiminen osana lastensuojelutarpeen selvitystä	623
	Kiireellinen sijoitus	624
	Lastensuojelulain edellytykset huostaanotolle	627
	Ihmisoikeussopimusten edellytykset huostaanotolle	633
	Päätöksenteko huostaanotossa	634
	Huostaanoton oikeusvaikutukset	639
	Sijaishuoltoon sijoittaminen	641

	Sijaishuoltopaikan valinta	645
	Sijaishuoltopaikan muuttaminen	647
	Yhteydenpidon rajoittaminen	648
	Huostassapidon lakkaaminen	652
	Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen huostaanottoa koskevat ratkaisut	654
9	Laitoksissa olevien asema	656
9.1	Yleiset lähtökohdat	656
	Laitosvaltaopin soveltumattomuus	656
	Perus- ja ihmisoikeussäännökset	659
	Lasten ja muiden vajaavaltai- sten asema	660
	Julkiset ja yksityiset laitokset	662
	Pakkotila- ja suostumusperusteet	663
	Mielenterveyslain, lastensuojelulain ja kehitysvammalain rajoitustoimenpiteitä koskevien säännösten uudistaminen	665
9.2	Perusoikeusrajoitukset psykiatrisessa hoidossa	667
	Rajoitusten henkilöllinen soveltamisala	667
	Suhteellisuusperiaate	667
	Henkilökohtaisen vapauden rajoittaminen	668
	Tahdosta riippumattomat hoitotoimenpiteet	671
	Henkilöntarkastus ja -katsastus	675
	Luottamuksellisen viestin salaisuus	676
	Henkilökohtaisen omaisuuden käyttäminen	679
9.3	Perusoikeusrajoitukset lastensuojelun laitoshuollossa	680
	Rajoitussäännösten soveltamisala ja rajoitusten käytön yleiset edellytykset	680
	Aineiden ja esineiden haltuunotto	682
	Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus	684
	Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen sekä lähetysten luovuttamatta jättäminen	686
	Kiinnipitäminen	687
	Liikkumisvapauden rajoittaminen	688
	Luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen	690
	Eristäminen	691
	Erityinen huolenpito	693
	Rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen ja rajoitusten lapsikohtainen arviointi	694
9.4	Perusoikeusrajoitukset kehitysvammaisten erityishuollossa	695
	Rajoitussäännösten soveltamisala ja suhteellisuusperiaate	695
	Kiinnipitäminen	698

Aineiden ja esineiden haltuunotto	698
Henkilöntarkastus	699
Lyhytaikainen erillään pitäminen	700
Välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta	700
Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa	702
Rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa	703
Valvottu liikkuminen	705
Poistumisen estäminen	707
Rajoitustoimenpiteen jälkiselvittely, kirjaaminen, selvitys ja tiedoksianto	708
9.5 Muu laitoshoido	709
Henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden rajoittaminen päihdehuollossa	709
Tartuntatautilain mukainen välttämättömän sairaanhoidon ja lääkityksen antaminen eristyksen määrätulle	711
Kirjeiden ja muiden lähetysten tarkastaminen päihdehuollossa	712
Henkilökohtaisten varojen haltuunotto	713
Yhteydenpidon rajoittaminen	714
Lakiehdotus sosiaali- ja terveydenhuollon yleisiksi rajoitustoimenpiteiksi	715
10 Muutoksenhaku	718
10.1 Tuomioistuinkäsittely tahdosta riippumattomissa toimenpiteissä	718
10.2 Valituskelpoiset päätökset	720
Tahdosta riippumaton psykiatrinen sairaalahoido	720
Tartuntatautiin ehkäisy	724
Päihdehuolto	725
Kehitysvammaisten erityishuolto	726
Lastensuojelu	727
Yksittäiset hoitotoimenpiteet	730
10.3 Valitusoikeus	730
10.4 Valitusmenettelyn erityispiirteitä	734
10.5 Ylimääräinen muutoksenhaku	739
10.6 Rikossyyte ja vahingonkorvaus	739

XI	TIETOSUOJA JA SALASSAPITO	743
1	Asianosaisen ja asiakkaan henkilötietojen suojaaminen	743
	Henkilötietojen välttämättömyys sosiaaliturvassa	743
	Yksityiselämän suojan ja henkilötietojen suojan välinen suhde	744
2	Tietosuojaa koskeva sääntelykokonaisuus	746
	EU:n yleinen tietosuojasetus	746
	Tietosuojalaki	752
	Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietolaki	753
	Julkisuuslaki	755
	Etuuslakien säännökset	758
3	Sosiaali- ja terveydenhuollon luottamuksellisuus	759
	Luottamuksellisuuden perustelut	759
4	Salassapitovelvollisuus	762
4.1	Asiakirjasalaisuus ja vaitiolovelvollisuus	762
4.2	Salassapitovelvollisuuden sitoma henkilöpiiri	764
4.3	Salassapitovelvollisuuden asiallinen ulottuvuus	766
	Terveystiedot	766
	Sosiaalihuoltoa koskevat tiedot	768
	Työhallinnon asiakkuus	769
	Taloudellinen asema	770
	Muut yksityiselämää koskevat tiedot	770
4.4	Salassapitovelvollisuuden jatkuminen	771
5	Asianosaisen ja asiakkaan oikeus saada tietoja	772
	Asianosaisen oikeus tiedonsaantiin	772
	Asiakkaan oikeus tiedonsaantiin	773
	Vajaavaltaisen asianosaisen ja asiakkaan tiedonsaantioikeus	773
	Rajoitukset asianosaisen ja asiakkaan tiedonsaantioikeuteen	775
	Vajaavaltaisen suoja	779
	Omaisten oikeus vainajaa koskeviin tietoihin	782
	Päätöksenteko ja muutoksenhaku	784
6	Salassa pidettävien tietojen antaminen muille kuin asianosaiselle ja asiakkaalle	786
6.1	Lähtökohdat	786
6.2	Suostumus ja luovutuslupa tietojen antamiseen	787
	Salassapitovelvollisuuden väistyminen	787
	Suostumuksen ja luovutusluvan antaminen vajaavaltaisen puolesta	790

	Kuollutta koskevien tietojen luovuttaminen	791
6.3	Tietojen luovuttaminen muissa tilanteissa.	792
6.3.1	Julkisuuslain yleiset säännökset.	792
	Virka-apu- ja toimeksiantotehtävät	793
	Tietojen antamisvelvollisuuden toteuttaminen . . .	794
	Korvaus- ja muun vaatimuksen toteuttaminen . . .	794
	Tietojen antaminen toiselle viranomaiselle	795
6.3.2	Tiedonsaantioikeus ja tietojen luovuttaminen sosiaali- ja terveyden- huollossa.	795
	Asiakkaan välttämättömän hoidon ja huollon turvaaminen	795
	Asian vireillepano tai käsittely muussa viranomaisessa	800
	Tietojen tarkistaminen ja maksun määrääminen . .	801
	Väärinkäytösten selvittäminen	802
	Potilastietojen luovuttaminen tieteellistä tutkimusta varten	802
6.3.3	Toimeentuloturvan erityissäännökset tietojensaantioikeudesta ja tietojen luovuttamisoikeudesta	803
6.3.4	Tietojen antaminen tuomioistuimelle, syyttäv viranomaiselle ja poliisille	805
	Todistaminen tuomioistuimessa ja esitutkinnassa .	805
	Muu tietojen antaminen tuomioistuimelle, syyttäv viranomaiselle tai poliisille	811
7	Seuraamukset salassapitovelvollisuuden rikkomisesta	815
XII	SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄN VALVONTA	817
1	Valvonnan muodot	817
2	Sosiaali- ja terveydenhuollon valvonta	819
	Sosiaali- ja terveydenhuollon valvontalain soveltamisala . .	819
	Valvontaviranomaisten tietojensaantioikeus	821
	Palveluntuottajien ja palveluyksikköjen rekisteröinti	823
	Valvontaviranomaisten käytössä olevat valvonta- ja pakkokeinot	824
	Sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvä muu viranomaisvalvonta	827
	Sosiaali- ja terveydenhuollon omavalvonta	828

	Sosiaalihuollon ammattihenkilöt	829
	Terveystieteiden ammattihenkilöt	833
3	Sosiaaliturvalaitosten valvonta	836
	Kansaneläkelaitoksen valvonta	836
	Muiden sosiaaliturvalaitosten valvonta	836
4	Hallintokantelu ja muistutus	838
	Hallintokantelu oikeusturvakeinona	838
	Oikeuskansleri ja oikeusasiamies	840
	Muistutusmenettely	844
	Potilas- ja sosiaaliasiavastaavat	845
	Lapsiasiavaltuutettu, vanhusasiavaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu ja sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta	846
	Kansalaisjärjestöt	847
5	Kuluttajansuoja ja sopimusoikeus	847
6	Ihmisoikeussopimukseen perustuva valvonta	849
	TSS-oikeussopimukset	849
	Vapausoikeussopimukset	850
	KIRJALLISUUS	853
	OIKEUSTAPAUKSEN- JA VALVONTARATKAISUHAKEMISTO	873
	ASIAHAKEMISTO	881